

ВЛИЯНИЕ НА СТРАХОВАТА КОМПОНЕНТА ВЪРХУ РЕЛИГИОЗНАТА ДИСПОЗИЦИЯ ПРИ СТУДЕНТИ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „ТЕОЛОГИЯ“ ПРИ ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Галя Йорданова

INFLUENCE OF THE FEAR COMPONENT ON THE RELIGIOUS DISPOSITION OF THEOLOGY STUDENTS AT SHUMEN UNIVERSITY

Galya Yordanova

Abstract: *The paper presents results of a research conducted among students of humanities at Shumen University. The purpose of the study is to find out whether there is any relationship between fear and religious disposition. To the posed research question: What is the degree of representativeness of personal religious constructs in correlation with the levels of anxiety and depressive states?, answers were sought by surveying 2 groups of students: one from the Theology major and one with students from other humanities majors.*

The proposed paper presents the results of the conducted research.

Key words: *fear, depression, anxiety, religious disposition*

Въпросът за страха винаги е вълнувал човека, защото от самото начало той е негов спътник. Затова много е важно отново и отново да се връщаме към философското и метафизичното разбиране на същността на страха и неговите проявления. Те се изразяват в следното:

1. Страхът съпътства човека през целия му живот. Обхватът му е много широк – от първични до рационални и ирационални страхове.
2. Страхът е важен за безопасността на човека и го активира за борба с възможни заплахи.
3. Страхът помага на човек да осигури собствената си безопасност.

Понятието *страх* се разбира от самото начало в неговите психологически характеристики и в този аспект предизвиква интерес през цялата история на философското мислене. По този начин страхът като част от философското знание се разбира като специална форма на обяснение на това, което съществува, следователно, разбирайки го в определени философски системи, различни философски школи и течения разглеждат проблема със страха в рамките на система от мироглед, но самоопределянето на страха като онтологичен феномен винаги е от значение.

Концептът *страх* освен философско-богословски има и психо-социални измерения. Последните се отнасят към практико-приложната му страна. Интересно е, да се изследва дали има някаква зависимост между страха и религиозната диспозиция. На поставения *изследователски въпрос* „Каква е степента на репрезентативност на личностни религиозни конструкти в корелация с нивата на тревожните и депресивни състояния?“ ще се търсят отговори чрез провеждане на изследване, направено сред студенти от хуманитарни специалности на Шуменския университет. *Задачата*, която следва от поставената цел е да се установи връзката между състоянието на страх/тревожност и

религиозната предразположеност. Следователно *обект* на изследването са нивата изявеност на личностните религиозни конструкти при студенти от хуманитарни специалности на ШУ. *Предметът* на изследването е степен на влияние на тревожността и депресията върху личностните религиозни конструкти.

Обща хипотеза в изследването е, че степента на репрезентативност на личностни религиозни конструкти е свързана с нивата на тревожните и депресивни състояния.

Частните хипотези са следните:

1. Предполагаме, че студенти с по-високи нивата на тревожните и депресивни състояния са с по-изразени нива на религиозност.
2. Допускаме, че студентите от специалност Теология са с по-явно изразено присъствие на религиозни конструкти в личностен план
3. Предполагаме, че жените студенти са с по-ясно изразена религиозност в сравнение с мъжете студенти.

Методика на изследването:

Изследвани са малки групи на студенти от хуманитарни специалности на Факултета по хуманитарни науки при Шуменския университет. Общият брой на участниците е **28**. От тях **14 мъже** и **14 жени**, като половината от тях са от специалност Теология, а останалата половина – студенти от други специалности: Археология, История, История и география и Българска филология. Анкетирането е доброволно и анонимно.

Методите на изследването са тестови.

1. За измерване на степента на репрезентативност на личностни религиозни конструкти е използвана The Centrality of Religiosity Scale (CRS). Това е методика за измерване на присъствие на религиозни конструкти в личностен план. Тя е разработена от Щефан Хубер (Huber 2008), и е използвана в редица изследвания в областта на психология/социология на религията и в религиознанието в над 25 страни (Huber, Huber 2012: 711). В нея са обособени пет основни измерения, важни за религиозността. Това са Интелектуално, Идеологическо, Публична практика, Лична практика и Опит, които са определени на базата на теорията. Затова те представляват репрезентативна извадка от религиозния живот на хората като цяло.

Докато други скали са с един индикатор, който съдържа въпрос за самооценка на субективното значение на религията или изразяването на религиозната идентичност, то при CRS е избегната тази едностранчивост на въпросите. При скалите с един индикатор, от една страна, не може да се говори за надеждност, а от друга, валидността на такива въпроси (от рода на: „Колко важна е религията за вас?“ или “Колко религиозен мислите че сте?“) е спорна, тъй като остава неясно върху какви критерии участникът в изследването оценява, за да даде отговор на зададените му въпроси.

При CRS се използва обратен подход, като се задават въпроси относно общата изразеност на петте основни измерения на религиозния живот, определени въз основа на теоретични постановки, което може да се приеме за репрезентативна извадка на религиозния живот като цяло и върху тази база да се направи комплексен извод за централното място на религиозното. Също така много е

важно да се определи такова съдържание на индикаторите, което би имало смисъл и е разрешено в повечето религиозни традиции, позволяващо да се направи обобщаване на показателите за различните религии.

За оформянето на CRS има за база многоизмерния модел на религията от Чарз Глок. Работейки в сферата на социология на религията, той определя пет основни измерения на религията, съставляващи обща референтна рамка за емпирични изследвания: интелектуални, идеологически, ритуално измерение, измерение на опита и последствията. Но по-късно, заедно с Р. Старк, премахват измерването на последствията от модела, а ритуалното измерение разделят на публична и лична практика като така се запазва моделът на петте измерения (Stark, Glock 1968: 81-108; Huber, Huber 2012: 711). Вследствие на редица направени изследвания по този модел се потвърждава, че петте основни измерения позволяват репрезентативно да се измерва широк спектър от религиозния живот и за да се определи степента на изразеност на религиозния конструкт на дадено лице, необходимо е всичките тези пет измерения да бъдат оценени. Правилно посочва Хубер, че има връзка между петте основни измерения на религиозния живот и общото значение на религията. Той използва в своя подкрепа теориите за личността на Олпорт (Olport 2002; Olport 1998) и Кели (Kelli 2002: 135) и изразява схващането, че концепцията за личната религиозна структура е обединяваща психологическа единица, в която се сливат основните измерения. Като се базира на теорията на Кели за личността, личностният конструкт служи като модел за прогнозиране на събитията. Съответно личностната система от религиозни конструкти може да се определи като надстройка в личността, която се състои от всички личностни конструкти, свързани с индивидуално определената сфера на религията. Както посочват Щ. Хубер и О. В. Хубер, личностният религиозен конструкт се активира, когато индивидът предчувства нещо, което има религиозно значение. Във връзка с този подход могат да бъдат разгледани петте основни измерения като системи, където се активизират личностните религиозни конструкти (Huber, Huber 2012: 715). Взаимното влияние между социологически дефинираните основни измерения и психологически обусловените от личностната система религиозни конструкти, може да бъде описана по следния начин:

□ От социологическа гледна точка **интелектуалното измерение** корелира със социалните очаквания, че религиозните хора имат известни познания за религията и могат да обяснят своите възгледи за трансцендентното и религията. В системата от личностни религиозни конструкти това измерение е представено с интересни теми, различни стилове на мислене и тълкуване, както и набор от знания. Общ индикатор за интелектуалното измерение е честотата на мислене по религиозни теми. Това показва колко често религиозното съдържание се „обновява“ чрез мисленето. Освен това, съдържанието на този индикатор е свободно от всякаква конфесионално смесване или религиозна принадлежност. Ето защо може да се прилага независимо от религията.

□ **Идеологическото измерение** кореспондира със социалните очаквания, че религиозните хора имат вярвания за съществуването и същността на това, което е извън пределите на разума и опита, както и на връзката между трансцендентното и човека. В личностната система на религиозните конструкти това измерение е представено като вярвания и неоспорими убеждения. Тези базови вярвания са характерни за повечето религиозни традиции, защото служи като предпоставка за

всички по-нататъшни концепции и догми относно същността на трансцендентната реалност.

□ Измерението на *обществената религиозна практика* е свързано със социалните очаквания, че религиозните хора принадлежат към религиозни общности, което се изразява в публично участие в религиозни ритуали. В личностната система от религиозни конструкти, това измерение е представено с модели на действие и чувство за принадлежност към определена социална общност, както и определени ритуализирани представи за трансцендентното. Общата изразеност на измерванията може лесно да бъде оценена, като се попита за честотата на участие в религиозни служби¹.

□ Измерението на *личната религиозна практика* се отнася до социалните очаквания, в които религиозните индивиди изразяват трансцендентното в индивидуалната дейност и чрез ритуали в личното пространство. В личностната система на религиозните конструкти това измерение е представено от модели на действие и личен стил на отдаденост към трансцендентното.

□ Измерението на *религиозния опит* кореспондира със социалното очакване, че религиозните хора имат своеобразен контакт с по-висша реалност, която им въздейства много емоционално. В личностната система на религиозните конструкти това измерение е представено от модели на религиозните възприятия и като съвкупност от религиозни преживявания и чувства. Подобно на личната религиозна практика човек може да различи две основни форми на преживяване на трансцендентното: първото преживяване е от диалогичния тип духовност, а второто е „преживяване на битието като единно цяло“ (Huber, Huber 2012: 710-724).

Има различни версии на CRS. Всички версии операционализират петте основни измерения, споменати по-горе, на най-общо ниво, чрез айтеми, които измерват обективна или субективна честота или интензивност на активиране на личностни религиозни конструкти, съответстващи на модусите на измерване. В тези айтеми се разглежда религиозната практика, която в повечето религиозни традиции се извършва редовно и лесно се оценяват в определен формат. Така например за събития, които се появяват по-рядко, се определят субективни честоти на пет нива (никога, рядко, понякога, често и много често). Процедурата за преобразуване е представена в таблица 1. За айтемите, при които честотите имат малко значение, като например вярата в нещо божествено, нейната интензивност или важност се оценява на пет нива (никак, слабо, средно, доста силно и много).

При изчисляването на резултата от CRS сумарният резултат на елементите се разделя на броя оценени елементи по скалата. Това позволява диапазон на CRS резултата между 1,0 и 5,0. За категоризирането на групите на „силно религиозни“, „религиозни“ и „нерелигиозни“ авторите Щ. Хубер и О. В. Хубер предлагат следните прагове: 1.0 до 2.0: нерелигиозни, 2.1 до 3.9: религиозни, 4.0 до 5.0: силно религиозни (Huber, Huber 2012: 720).

---

¹ Авторите Щ. Хубер и О. В. Хубер препоръчват, когато се правят междурелигиозни изследвания, да се промени името на религиозната служба в съответствие с религията принадлежност на респондентите, напр. „ходене на църква“ за християни и „петъчна молитва“ за мюсюлмани.

Табл. 1. Значение на формулировките на отговорите по петобалната скала
(по Щ. Хубер и О. В. Хубер)

	Бал	Формулировка		Значение (наличие на личностни конструкти)
		Честота	Важност	
Категории на петобалната скала	5	много често	много	Ясно присъствие
	4	често	доста силно	
	3	понякога	средно	Преходна област фоново присъствие
	2	рядко	слабо	Отсъствие или маргинално присъствие
	1	никога	никак	

Както се вижда от табл. 1, отговори („никога“/„никак“ и „рядко“/„слабо“) показват, че религиозните конструкти почти не присъстват при изследваното лице. Следователно затова религиозните конструкти не могат да бъдат психологически релевантни. За лица, дали такива отговори, е правдоподобно да бъдат причислени към категорията на „нерелигиозните“.

Категорията на междинния отговор представлява преходния диапазон между отсъствие и ясно присъствие на религиозни конструкции. Отговорите на това ниво показват, че религиозните конструкции присъстват в житейския хоризонт на изследваното лице, но те не се активират много често и интензивно. Затова тези лица са определени като „религиозни“.

Формулировката на четири категории отговори („често“/„доста силно“) и пет („много често“/„много“) изразяват, че религиозните конструкти ясно присъстват в личната религиозна система. Следователно трябва да се приеме, че те са силно изразени и психологически релевантни за религиозния опит и поведение на изследваното лице. Затова такова лице се категоризира като „силно религиозно“ (Huber, Huber 2012: 721).

В настоящото изследване е използвана е скала с 15 въпроса (CRS-15). CRS-15 съдържа по 3 айтема за всяко измерение. Това е версията с най-голяма способност за различаване на измеренията, т.е. тя позволява да се оценят основните измерения на религиозност с най-висока надеждност и точност и затова е най-добре е приложима (Huber, Huber 2012: 721).

2. За измерване на степента на тревожност и депресия е използвана **Клинична скала на тревожност и депресия (HADS)²** на Снейт и Зигмонд. (Zigmond, Snaith: 1983) Това е самооценъчна скала, която е надежден инструмент за откриване на състояния на депресия и тревожност. При това скалата улеснява задачата за откриване и управлението на емоционални разстройства при изследваните лица, без да поставя диагнози.

² **HADS** - Hospital Anxiety and depression scale – Терминът „болница“ в заглавието му предполага, че е валиден само в такава обстановка, но много проучвания потвърждават, че е валиден и когато се използва в общи условия. Трябва да се подчертае, че скалите за самооценка са валидни само за целите на скрининга.

Гая Йорданова. Влияние на страховата компонента ...

При тези самооценъчни въпроси изследваните лица избират само един отговор от предлаганите четири варианта, като отговарят спонтанно и без много да се замислят. При обработката на информацията се сумират точките, дадени за всеки отговор. Като въпросите с нечетни номера (1, 3, 5, 7, 9, 11 и 13) се отнасят към тревожността, а въпросите с четни номера (2, 4, 6, 8, 10, 12 и 14) са свързани с депресията. След като се съберат отделните точки на „Т“ (въпросите за тревожност) и отделно точките на “Д”-тата (въпросите за депресия), сравняват се с нормите за нивото на тревожност и депресия: от 0 до 7 т. – нормално; от 8 до 10 т. – слабо; от 11 до 14 т. – средно и от 15 до 21 т. – сериозно.

Обработка на данните от изследването

В следващите таблици са представени резултатите от проведеното изследване сред студенти от Факултета по хуманитарни науки.

Табл. 2. Обобщение на тестовите показатели

Показатели по тестове	Специалност	Теология		Други хуманитарни специалности	
		Пол		Пол	
	Значение (наличие на личностни конструкти)	Мъже (брой)	Жени (брой)	Мъже (брой)	Жени (брой)
Степен на изявеност на религиозния конструкт	<i>Нерелигиозно: Отсъствие или маргинално присъствие</i>	-	-	6	1
	<i>Религиозно: Преходна област: фоново присъствие</i>	2	1	1	6
	<i>Силно религиозно: ясно присъствие</i>	5	6	-	-
Депресия	<i>Нормално</i>	6	6	7	6
	<i>Слабо</i>	1	1	-	1
	<i>Средно</i>	-	-	-	-
	<i>Сериозно</i>	-	-	-	-
Тревожност	<i>Нормално</i>	7	6	4	5
	<i>Слабо</i>	-	1	1	2
	<i>Средно</i>	-	-	2	-
	<i>Сериозно</i>	-	-	-	-

Годишник на ФХН, XXXV A

Табл. 3. Обобщени резултати от изследването на мъже студенти от специалност
Теология

Бал	Мъже – специалност <i>Теология</i>										
	Тест за религиозност			Тест DS							
	Значение (наличие на личностни конструкти)			Депресия (ниво)				Тревожност (ниво)			
	<i>Нерелигиозно: отсъствие или маргинално присъствие</i>	<i>Религиозно: преходна област: фоново присъствие</i>	<i>Силно религиозно: ясно присъствие</i>	<i>нормално</i>	<i>слабо</i>	<i>средно</i>	<i>сериозно</i>	<i>нормално</i>	<i>слабо</i>	<i>средно</i>	<i>сериозно</i>
4.7			√	2				5			
4.5			√	7				5			
4.5			√	4				2			
4.3			√	0				1			
4.2			√	1				2			
3.6		√			8			4			
3		√		4				1			
Общо:		2	5	6	1			7			

Табл. 4. Обобщени резултати от изследването на жени студенти от специалност
Теология

Бал	Жени – специалност <i>Теология</i>										
	Тест за религиозност			Тест DS							
	Значение (наличие на личностни конструкти)			Депресия (ниво)				Тревожност (ниво)			
	<i>Нерелигиозно: отсъствие или маргинално присъствие</i>	<i>Религиозно: преходна област: фоново присъствие</i>	<i>Силно религиозно: ясно присъствие</i>	<i>Нормално</i>	<i>Слабо</i>	<i>Средно</i>	<i>Сериозно</i>	<i>Нормално</i>	<i>Слабо</i>	<i>Средно</i>	<i>Сериозно</i>
4.9			√		6				9		
4.8			√	4				5			
4.6			√	5				3			
4.4			√	1				1			
4.2			√	3				4			
4.1			√	4				3			
3.8		√		3				3			
Общо:		1	6	6	1			6	1		

Галя Йорданова. Влияние на страховата компонента ...

Табл. 5. Обобщени резултати от изследването на мъже студенти от други хуманитарни специалности

Бал	Мъже – други хуманитарни специалности										
	Тест за религиозност			Тест DS							
	Значение (наличие на личностни конструкти)			Депресия (ниво)				Тревожност (ниво)			
	Нерелигиозно: отсъствие или маргинално присъствие	Религиозно: преходна област: фоново присъствие	Силно религиозно: ясно присъствие	Нормално	Слабо	Средно	Сериозно	Нормално	Слабо	Средно	Сериозно
2.3		√		0				5			
1.9	√			1					9		
1.8	√			5				6			
1.6	√			1				1			
1.6	√			6						12	
1.5	√			2				1			
1.3	√			5						14	
Общо:	6	1		7				4	1	2	

Табл. 6. Обобщени резултати от изследването на жени студенти от други хуманитарни специалности

Бал	Жени – други специалности										
	Тест за религиозност			Тест DS							
	Значение (наличие на личностни конструкти)			Депресия (ниво)				Тревожност (ниво)			
	Нерелигиозно: отсъствие или маргинално присъствие	Религиозно: преходна област: фоново присъствие	Силно религиозно: ясно присъствие	Нормално	Слабо	Средно	Сериозно	Нормално	Слабо	Средно	Сериозно
3.9		√		3				3			
3.3		√		0				5			
3.1		√		1				7			
2.8		√		6					8		
2.5		√			9			6			
2.4		√		3				6			
1.6	√			5					8		
Общо:	1	6		6	1			5	2		

Изводи:

1. Най-голям брой лица, които могат да се причислят към категорията на „нерелигиозните“ са мъже от други специалности на ФХН – 6 бр.

2. Най-малък брой лица, които могат да се причислят към категорията на „нерелигиозните“ са жени от други специалности на ФХН – 1 бр.

3. Най-голям брой лица със силно изразена религиозност са мъжете и жените от специалност „Теология“ съответно 5/6 бр.

4. Най-голям брой лица, които могат да се причислят към категорията „религиозни“ са жени от други специалности на ФХН – 6 бр. А само двама от изследваните мъже от специалност Теология се определят като „религиозни“.

5. Като цяло нивата на тревожност и депресия са в границите на нормалното за анкетираните лица от всички специалности на ФХН. Като леко повишено е нивото на тревожност при мъжете от други хуманитарни специалности (1 – слабо, 2-ма – средно ниво). А при депресията слабо ниво се наблюдава при мъжете от специалност „Теология“ (1 бр.), жени от специалност „Теология“ (1 бр.) и жени от други специалности (1 бр.).

В заключение може да се посочи, че страхът винаги съпътства живота на човека и придобива все по-различни измерения. Това налага търсенето на нови начини за справяне със страха. В абстрактно-логичен план могат да се разграничат следните аспекти на страха: антропологичният аспект свързва страха с потребността на човек от самосъхранение и себевъзпроизводство; в онтологичен план се разкрива природата на страха като духовен феномен със съответна структура, типология и място в системата на човешкия живот и обществото; при епистемологичния аспект страхът се осъзнава като специфична форма на отразяване на реалността, а при аксиологичния се съпоставя страхът със социалните ценности, социалните интереси, което позволява на човека да разбере своята роля в житейските прояви. Като част от емоционалния фон на човека страхът оказва силно влияние върху живота му. Хората изпитват страх поради две причини: или пряко са застрашени от дадени събития, обстоятелства, или когато спокойствието, безопасността и животът на близките за тях хора е застрашен. Страхът участва в социалното развитие на индивида, като в него той действа като своеобразно възпитателно средство, тъй като често регулира поведението. Всичко това насочва човека към предотвратяване на социални, психологически и екзистенциални заплахи.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Olport 2002: Olport, G. V. Stanovlenie lichnosti: Izbranie trudi. Pod red. D. A. Leontieva. Moskva: Smysl [Олпорт, Г. В. Становление личности: Избранные труды. Под ред. Д. А. Леонтьева. Москва: Смысл].

Olport 1998: Olport, G. V. Lichnost v psihologii. Pod red. M. L. Shpionskiy. Moskva: Yuventa [Олпорт, Г. В. Личность в психологии. Под ред. на М.Л. Шпионский. Москва: Ювента].

Kelli 2002: Kelli, Dzh. Psihologiya lichnosti. Teoriya lichnih konstruktov. Pod red. A. Alekseeva. Sankt-Peterburg, Rech, [Келли, Дж. Психология личности. Теория личных конструктов. Под ред. А. Алексеева. Санкт-Петербург, Речь].

Huber, Huber 2012: Huber, St., O. W. Huber. The Centrality of Religiosity Scale (CRS). // Religions, 3, 710-724 <www.mdpi.com/journal/religions> (status 20.07. 2022)>

Гая Йорданова. Влияние на страховата компонента ...

doi:10.3390/rel3030710, received: 9 July 2012; in revised form: 30 July 2012/ Accepted: 8 August 2012 / Published: 20 August 2012.

Stark, Glock 1968: Stark, R., Ch. Y. Glock. American Piety: The Nature of Religious Commitment. Los Angeles, CA: Berkeley University Press, pp. 81-108.

Zigmond, Snaith 1983: Zigmond, A. S., R. P. Snaith. The hospital anxiety and depression scale <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1600-0447.1983.tb09716.x>>, first published: June 1983, <<https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1983.tb09716.x> (status 20.07.2022)>.